

De vreugd van het genieten

Over het gebruik van tabak

De bekende zeevaarder Christophorus Columbus behoorde met zijn medereizigers tot de eerste Europeanen die in 1492 in contact kwamen met de tabaksplant. Daarna waren het de Spanjaarden die deze plant gedurende de eerste helft van de zestiende eeuw als een opwekkend middel gebruikten. Die situatie veranderde in 1612, toen in de daarvoor zeer geschikte kolonie Virginia, de Engelsen ook tabak begonnen te telen. De consumptie breidde zich al snel via Engeland uit naar de Nederlanden en verspreidde zich vervolgens over de rest van Europa.

TEKST: JOSEPH ESTIÉ

linksboven

Paar tabakspotten van Delfts aardewerk, met koperen deksels. Voorstelling van tabakssnijmachines. Gemerkt: 'De Drie klokken', circa 1765-1775. Hoogte 28 cm.

middenboven

Snuifdoos met deksel van ivoor met een voorstelling naar Teniers, zinspelend op het zintuig 'De Reuk'. Dieppe, circa 1750, zilveren monturen uit dezelfde periode, 6 x 3,8 cm.

rechts

De Tabakswinkel, in Den Haag, 'Het Buitenhof' op de hoek bij het Halstraatje. Geschilderd door David Josef Bles in 1899. De titel van het schilderij is: 'L'Odorat'. Afmetingen: 36 x 46 cm.

De prille tabakshandel

Indianen rolden hun gedroogde tabaksbladeren in een maisblad en zo'n rol noemden ze dan 'tabaco'. Ze namen het uiteinde daarvan in hun mond en staken het andere einde aan, waarna ze grote wolken rook door hun mond en neus uitbliezen. Omstreeks 1560 bracht Jean Nicot, die op dat moment de Franse ambassadeur in Portugal was, de tabak, die hij in dat land had leren kennen, naar Parijs. Hij bedacht voor die voor de Fransen exotische plant ook een naam, namelijk 'Herba Nicotiana'. Hij zal er nooit op gekomen zijn dat die naam eeuwen later een negatief effect zou sorteren, vanwege al die producten die de tabaksindustrie voort zou brengen. De tabakshandel in ons land was aanvankelijk, gezien de import die bij ons via Engeland verliep, voornamelijk in handen van handelaren uit dat land. Omstreeks 1614 won deze tak van handel steeds meer aan belang, vooral in plaatsen als Rotterdam en Amsterdam. Kort daarna, zo rond 1615, begon men dan ook hier, en wel in de om-

geving van Amersfoort, met het kweken van tabak. Als gevolg van die toenemende vaderlandse belangstelling voor 'het edel kruijt tabak', werd in 1617 te Gouda begonnen met de fabricage van kleipijpen. Op de houten schepen waarmee de tabak vervoerd werd, was het uiteraard strikt verboden om te roken. De zeelui moesten zich dan ook tevreden stellen met pruimen of het nemen van een snuijfe geraspte tabak.

Min of meer tegelijk met de introductie van de tabak, kwamen er ook allerlei gebruiksvoorwerpen in de handel die te maken hadden met de nodige rituelen die met het gebruik en het bewaren ervan gepaard gingen.

De voor een deel uit het buitenland afkomstige tabak werd meestal geïmporteerd in de vorm van karotten. Dat waren tot een soort cilinder samengebonden rollen met bladeren. Reproducties daarvan, maar dan van hout, fungeerden al spoedig als uithangbord van de tabakswinkels. Een afbeelding van een pijprokende Moor, die deze karotten vaak vergezelde, werd tenslotte voor de tabakswinkeliers een emblematische figuur.

Stille getuigen

Min of meer tegelijk met de introductie van de tabak, kwamen er ook allerlei gebruiksvoorwerpen in de handel die te maken hadden met de nodige rituelen die met het gebruik en het bewaren ervan gepaard gingen. Tegenwoordig wordt het roken van vooral sigaretten ontmoedigd, maar tegelijkertijd verheugen allerlei antieke voorwerpen die aan de tabakscultuur gerelateerd zijn, zich in een belangstelling die zich internationaal voordoet. Vanwege dit laatste zijn veel van die eertijds in Nederland vervaardigde voorwerpen deel gaan uitmaken van buitenlandse collecties. Hoewel ze ons land verlaten hebben, blijven het stille getuigen van ons nationaal cultureel erfgoed.

Zo zijn er de bekende Delftse tabakspotten. Ze waren bedoeld voor de verkoop van de tabak in een winkel. De voorstellingen en de opschriften op

deze potten hadden betrekking op de tabaksoort die erin bewaard werd. Ze waren dan ook van een dergelijk formaat, dat ze voor particulier gebruik ongeschikt waren. Hoe zo'n oude tabakswinkel met zulke aardewerk potten eruitzag, is te zien op het schilderij met de titel: 'L'Odorat', van de bekende romantische schilder David Bles (1821-1899).

Enkele opschriften op tabakspotten en tabaksdozen zijn zo aardig, dat ik u daarvan deelgenoot wil maken. In het Rijksmuseum in Amsterdam bevindt zich een tabakspot met de tekst: 'Tabak dat Edel Kruijt, dat Wijn en Bier doet smaken;/ Men trekt het in de mond, en blaast het uijt de kaaken'. Ook ken ik een koperen tabaksdoos uit Iserlohn uit circa 1760, die duidelijk bestemd was voor een schipper, getuige het volgende gedichtje: 'Ik vaar gelijk een held, naar ver gelegen kusten,/ was het niet om het geld, veel liever zou ik rusten./ En blijven op het land, en drink een roemer wijn, en rook een pijp tabak'. En wat te denken van deze propagandaleuze: 'Heb je tandpijn, ofte fluimen?/ Hier is kruit, dat doetse ruimen./Nooit geen beter medicijn,/Als een pijp, oprecht venijn./Daags een pijp of zes gesogen,/Dat versterkt ook duister ogen./Kleine kosten, groot, gerijf,/Mede goed voor Tijdverdrif'.

Een keur aan voorwerpen

Een van de grootste tabaksfabrikanten vanaf 1847 tot en met de eerste helft van de twintigste eeuw, was de 'Affaire van Tabak, Snuif en Sigaren' van de familie Boele uit Kampen. Zij huurden in 1862 een winkel aan de Vijgendam in Amsterdam en dat werd een daverend succes. Die firma Boele was dan ook in 1883 vertegenwoordigd op de Wereldtentoonstelling in Amsterdam, met een stand in de vorm van een Moorse tempel. De bouw daarvan kostte destijds het astronomische bedrag van tienduizend gulden, maar dat was voor de directie van Boele kennelijk geen probleem. In dat tabakspaleis lag de nadruk niet alleen op de producten die deze firma produceerde, maar er was ook een keur aan antieke voorwerpen te zien die met het gebruik van tabak te maken hadden. Vanaf 1932 tot en met 2014 was de firma Stodel gevestigd aan het Rokin in Amsterdam. Parallel aan dat Rokin lag een smalle straat, de Nes, en dat was, voor deze naar Duitsland verplaatst werden, lange tijd het domein van de tabaksveilingen. Veel van de makelaars op die veilingen verzamelden tabakspotten van tin, zilver of van Delfts aardewerk. Maar ook pijpkomforen, tabaksraspen, snuifdozen, pijpenwroeters en kwispedoren. En natuurlijk blikken tabaksdozen. Voor dergelijke voorwerpen bestaat nog steeds bij verzamelaars een grote belangstelling, maar dergelijke collecties weerspiegelen ook hoe sterk de omgang met 'het kruijt tabak' vroeger in het dagelijks leven ingeburgerd was.

boven
Koperen tabaksrasp of Grivoise.
Nederland, begin 18e eeuw.
27 x 4 cm.

linksboven
Schaaltje van blauw Delfts aardewerk, met de tekst: 'Taback moet syn onstoke of sy en kan niet rooke'.
Delft, circa 1690-1700. Diameter: 13,8 cm. In 1936 tentoongesteld in het Rijksmuseum Amsterdam.

Meer weten

Bezoeken

'De kunst van het genieten;
Proeven, snuiven en ruiken in wolken van genot'
Het Dordts Patriciërshuis
Wolwevershaven 9
Dordrecht
www.dordtspatriciershuis.nl
t/m 08-04